

Næs jernverks første skolehus (1740), den første fastskolen i Christiansands stift

Av Ingeborg Fløystad

*Som Anno 1740 i Næs Skole, paa den første Dag
Skolen begynte, blev i Guds frygt holden.*

*Da Jon Bonnan
i Jesu Naavn skal at vor
Hans Bonnan
som Hellig Aand o: Herre Gud*

«Vag av vider Guds Salighed vederfare!»

«I dag er dette Huus Salighed vederfare!». Med disse ordene — et bibelsitat — innledet nytilsatt lærer ved Næs jernverks aller første skole, Hans Henrich Bøcher sin gjerning. Hans «En ringe Tale Som Anno 1740 i Næs Skole, paa den første Dag Skolen begynte, blev i Guds frykt holden» er fortsatt bevart¹⁾. Bøcher har ikke oppgitt den nøyaktige dato som skolen startet, men det må ha vært utpå sommeren. Denne dagen var på mange måter en minneverdig dag. Ikke bare skulle arbeiderbarna ved jernverket fra nå av få årlig skolegang. Skolehuset som verkseieren Ulrich Schnell hadde latt bygge, skal ha vært det første skolehuset, det vil si den første faste skolen i landdistriktene i Christiansands stift som dengang omfattet både Agderfylkene, Rogaland og øvre Telemark. Dermed har dette huset også skolehistorisk interesse utover det rent lokale. Hvordan var så denne verksskolen blitt til?

Ulrich Schnell hadde i oktober 1738 søkt kongen i København om å få opprette en skole ved verket, noe han fikk tillatelse til 2. januar 1739²⁾. Vi kan merke oss at dette var før det kom en kongelig forordning den 23. januar 1739 om skolevesenet på landet (vår første skolelov) som påbød i paragraf 9 at «ordentlige» skolehus skulle opprettes ved bergverkene³⁾. Schnell hadde altså

planlagt skolen før påbudet kom, og han begynte nok fra 1739 å virkeliggjøre sin plan. Han ansatte en «studiosus» som lærer. Og han begynte å bygge skolehus.

Da Schnell søkte om å få opprette skole, ba han samtidig om å få makeskifte (bytte) en huds jordegods av sin eiendom i gården Østre Kroken med en hud som

Lillegård på Næs Verk. Jacob Aall mener at den første skolen på verket holdt til i fløybygningen som så vidt skimtes midt på bildet.

Foto: Trygve Eriksen

Holt Prestegård hadde i gården Sletta. Han begrunner dette med at han ikke kan plassere noe skolehus på Østre Krokens grunn «formedelst Gaarden ligger for langt fra Ungdommens Forældres Boliger». Han sier også at han har behov for Sletta for å få hustømmer og «Aarlig Ildebrand til Skolehuuset»⁴⁾. Argumentene er ikke helt overbevisende da arbeiderne bodde spredt rundt verket, og avstanden fra verksområdet til Østre Kroken var ikke så stor. Tømmer og ved skulle det heller ikke være mangel på der og i verkets øvrige skoger. Men det var jo lettere å ha kontroll med skolen når den var nær verksområdet. Og Schnells interesse for å eie noe av Sletta med grunn fram til Storelva må kanskje særlig ses i sammenheng med at han flyttet masovnen dit i 1738. Stangjernhamrene befant seg på andre siden av elva der verket eide grunnen. Dermed ble verkets driftsbygninger mer konsentrert, samtidig som han fikk grunn på Slettasiden til andre bygninger. Resten av Sletta med hovedbygningen som fortsatt står, ble kjøpt av Jacob Aall (verkets eier fra 1799) i 1812⁵⁾.

Det første skolehuset ble altså bygd på Sletta. Men det ble ikke plassert akkurat på samme stedet som den gamle skolebygningen som står på verket i dag, som vi senere skal se. Av verkets regnskaper i 1740⁶⁾ framgår det at Lars Øvre Næs og Peder Snekker bygde skolen. Hans Jørgen Smed utførte smiarbeid til dører og vinduer. Erich Belgmaker laget vinduer etter at glass og bly var innkjøpt fra Anders Dedekam og Hans Olsen Falch i Arendal. En ung gutt, Arne, sønn til avdøde Lars Næs, banket leire til skorsteinen og til oppsetting av kakelovner. 9 dager hadde han arbeid med dette, noe han tjente 1½ riksdaler (rd) på.

Gjennom en detaljert beskrivelse av endel av det arbeidet som Peder Snekker utførte, kan vi få litt innblikk i hvordan huset så ut. Det må ha vært avlangt og besto av to deler, skolestua og bolig for «Skollemesteren». I skolestua var det 3 vinduer og 1 dør. Snekkeren laget 4 lange benker, 6 korte benker og 2 hyller til dette rommet. Læreren fikk to rom, «Kiøkken» og «Sænegammer» som tilsammen hadde 2 vinduer. Innredningen bestod av et kleskap, to benker, et bord med skuff under, en benk med skap som hadde to dører. Dessuten laget snekkeren en «Teenreche», og denne ble nok festet på veggen så familiens tinntallerkener kunne plasseres der. Til huset hørte også et «Locum», en do. Skolestua må ha vært over dobbelt så stor som lærerens huvsvære. I alle fall ble det lagt ned 7 tylfter bord i skoleloftet, det må ha vært taket i skolestua. I lærerboligen ble det brukt 3 tylfter bord i loftet og 3 tylfter i golvet. De var skåret på verkets egen sag. Kostnadene til skolestua og lærerboligen var ca. 90 rd. ut fra de opplysningene som arbeiderregnskapene inneholder, men totalt sett må de ha vært større når tømmeret til bygningen regnes blant annet.

Denne bygningen ble så et fast tilholdssted for den oppvoksende slekt på verket. På skolen fikk de lenge først og fremst kristendomsundervisning som skikken var dengang. Ulrich Schnell hadde da også begrunnet sin søknad til kongen om å opprette skole med at ungdommen ved jernverket hans hadde lite kunnskaper om «Gud og hans Hellige ord»⁷⁾. Men han har nok også tenkt på at verket kunne ha litt praktisk nytte av skolen. Flinkke arbeidere kunne som framtidige arbeidere ha nytte av å kunne skrive og regne i visse ty-

per arbeid ved verket. Her skal jeg ikke ta opp skolens historie i hele sin bredde. Men hva ble skolehusets skjebne?

En representant for bergverksmyndighetene besøkte Næs i 1778, og han rapporterte at «Her holdes Skole udi et dertil indrettet fuldkomment stort Huus med Værelser tillige for skolemesteren.»⁸⁾, utvilsomt huset som ble bygd i 1740. Huset gjorde tjeneste i mange år enda. Men i begynnelsen av 1790-årene satte verkseieren Jacob Schnell som i 1770 arvet jernverket etter sin far Ulrich Schnell, i gang stor byggeaktivitet på verket. Dette kom også skolehuset til godt. Av regnskapsbøker for 1794⁹⁾ framgår det at flere arbeidere har kjøpt materialer fra den gamle skolebygningen, og at takstein fra denne bygningen ble brukt til en ny hammerhusbygning. En arbeider ble betalt «for at mahle et Værelse i den nye Skole». I en statusoversikt over verdien av verksbygningene fra 1793 nevnes ikke skolen. Men fra 1794 og senere er skolen med, den ble da verdsatt til 515 rd¹⁰⁾. Dette vitner om at den hadde steget i verdi gjennom det som var blitt utført av arbeid på den.

Hva var skjedd? Var det bygd en helt ny skole, eller var den gamle bygd om eller pusset opp? Når jeg spør slik, er det fordi noen opplysninger i et dokument fra 1808 virker forvirrende. I en rapport til biskopen i Kristiansand fra prosten Krogh om skolen på Næs som han har besøkt etter «hr. Aalls Anmodning», skriver han følgende om skolebygningen: «Skolehuset er en gammel, skrael og styg Bygning for længst bestemt til at nedrives... Til foraaret maske vil en ny af Slagsteen fremstaa paa den forældedes Ruiner»¹¹⁾. Jeg tror dette må tolkes slik at det ikke ble bygd en helt ny skolebygning i 1794, men at den gamle ble bygd om eller i alle fall pusset opp. Likevel er det litt merkelig at prosten skriver så negativt om bygningen så få år etter. Det kan ha hatt sammenheng med at Jacob Aall har tenkt på å bygge et helt nytt skolehus, han var opp-tatt av skolen etter at han hadde kjøpt jernverket i 1799.

Jeg har ikke funnet opplysninger som tyder på at det ble bygd ny skole ved verket i begynnelsen av århundret til tross for eventuelle planer om det. I så fall ble skolehuset stående til 1848, i det året stod nemlig en ny skole ferdig. Huset ble påbegynt i 1847. «Verkets eier lader i dette Aar bygge nyt og bequemmere Skolelocale» beretter prosten i sin innberetning til biskopen etter å ha vært på visitas ved verksskolen sommeren 1847. Men ett år senere skriver han at «det gamle, noget indskrænkede Skolelocale» fortsatt var i bruk. Det nye ville bli tatt i bruk om høsten 1848, i juni manglet det bare bord og benker¹²⁾.

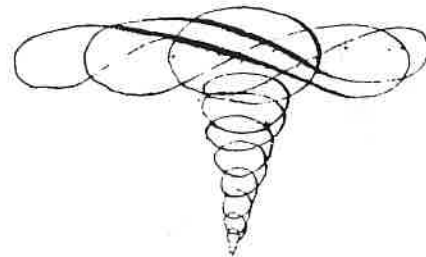
Den gamle skolen var altså i bruk hele tiden mens den nye ble bygd og inntil den stod helt ferdig. Det betyr at den nye skolen av 1848 ikke ble bygd på grunnmuren av den gamle. Den nåværende eieren av det tidligere jernverket, Jacob Aall, mener at den gamle skolen befant seg ved Lillegård, et av verkets gamle bolighus. Dette

er sikkert rett¹³⁾. Den nye ble også bygd på Sletta, men da på den grunnen som Aall kjøpte i 1812. Det er denne skolebygningen som fortsatt er bevart på verket. Også i verkets regnskapsbøker finnes spor av at det ble bygd ny skole, om enn langt mindre spesifisert enn i 1740¹⁴⁾.

Skolen på Næs hadde inntil denne bygningen kom, bare ett klasserom. Der var det i blant trangt om plassen. Prosten Krogh skriver i 1808 at tallet på skolebarn var altfor stort i forhold til rommet, 87 elever i alt. Men dette antallet innfant seg aldri på en gang, 40-50 elever møtte i alminnelighet, opplyser Krogh. Noen klasseinndeling nevner han ikke¹⁵⁾. I 1848 var elevtallet 121 barn, inndelt i 4 «Afdelinger»¹⁶⁾. I de vel hundre årene som skolen hadde eksistert, var det alltid bare en lærer som underviste. Men det var (eller ble) to klasserom i den nye skolebygningen, og det kom etter noen år to lærere ved verksskolen.

NOTER

- 1) Finnes i Holt kommunearkiv, Nes Verks skole i Aust-Agder arkivet (AAA).
- 2) Dokumenter samme sted og R. Nicolaysen: Norske Stiftelser, I bind. Christiania 1858 s. 351, 352.
- 3) Om skolevesenets bakgrunn og opprettelse se T. Høverstad: Norsk Skulesoga, Kristiania 1918 og J. Helgheim: Almugeskolen paa bygdene. Oslo 1980.
- 4) Som note 2.
- 5) S. Svensen: Holt. En bygdebok. Stavanger 1940 s. 579.
- 6) Bondebok 1740 og verksbok 1740, Næs jernverks forretningsarkiv i AAA (heretter Næs, AAA).
- 7) Som note 2.
- 8) A. Hoffgaard: Rapport om de norske Jernverker 1779, manus fol. 275d, Universitetsbiblioteket i Oslo, omtale av Næs.
- 9) Verksbok 1793/94 og Tilvirkningskontobok 1793/94 og 1794/95, Diverse Omkostningskonto, Næs, AAA.
- 10) Tilvirkningskontobok 1792/93 og 1793/94. General nye Bygningens Omkostnings C to ved Værket, Næs AAA.
- 11) Bispearkivet, pk. 113, Statsarkivet i Kristiansand. Krogh skriver også at læreren ikke bodde i skolebygningen da, men på en plass i nærheten.
- 12) Bispearkivet, Østre Nedenes Prost, visitasbok 1826—1869, visitaser 7. juli 1847 og 18. juni 1848, Statsarkivet i Kristiansand.
- 13) Lillegaard, skolen og to kontorbygninger er vurdert samlet fra 1790-årene (se note 10 og senere tilvirkningskontobøker), et tegn på at de var plassert nær hverandre. Når Jacob Aall forbinder skolen med en bygning ved Lillegaard, er det fordi han husker at det var en stor sal der som det er nær å tenke seg kan ha vært nytet til klasserom.
- 14) Diversekontobok 1845—1851, konto for «Nye Skole», s. 354, Næs AAA.
- 15) Som note. 11.
- 16) Som note 12, visitas 19. juni 1848.

Den første læreren ved Næs jernverks skole: Hans Henrich Bøcher

Av Ingeborg Fløystad

Det var en «studiosus fra Bergen» som verkseieren Ulrich Schnell fra 1740 ansatte som den første læreren ved sin nye skole. Hans Henrich Bøcher var født i 1712 og faren var knyttet til det andre Bergenhusiske regiment. Bøcher hadde gått på Bergen Katedralskole, men hadde ikke hatt råd til å dra til København for å studere. Fra han var 20 år hadde han gitt undervisning i latin, tysk, dansk og musikk flere steder i landet¹⁾. Bøcher fikk 100 riksdaler (rd.) i lønn i sin stilling som verkslærer, og den første lønnen ble utbetalt med 50 rd. for halvåret fra påske til mikkelsmess (29. oktober) 1740. Men først fra juli er han påført utgifter i sitt regnskap med verket for litt matvarer som han har kjøpt. Samme måned er bonden Torbjørn Kroken betalt for å ha vært i Tvedestrand med hest for å hente opp Bøchers tøy²⁾. Kom han til verket ved påsketider og begynte skolen da men hadde kost og losji hos andre i begynnelsen? Nei, flere ting kan tyde på at han først kom til verket i juni/juli med sin kone, at han begynte å få lønn litt før skolen kom i gang og at skolehuset ikke ble ferdig før i løpet av sommeren.

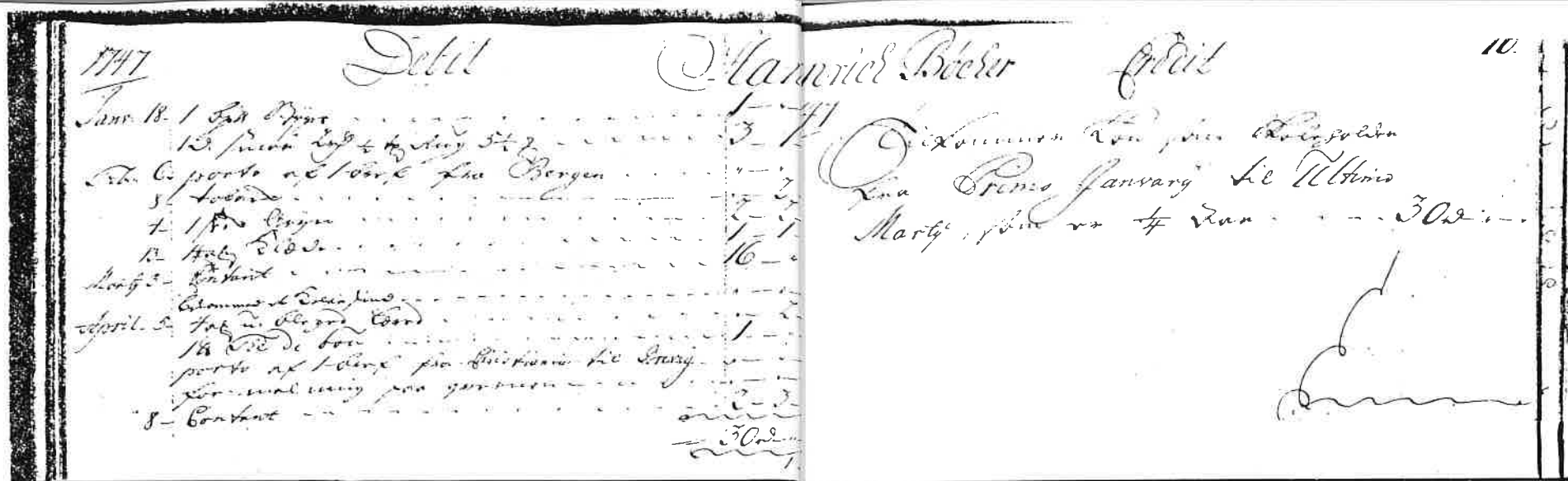
Hans Henrich Bøcher var gift og hadde i alle fall en sønn da han kom til verket. Konas navn var Anna Giertrud. De døpte en datter Anne Kristiane den 11. februar 1741 og senere to barn til i den tiden de var ved verket (sønn Ulrich i 1743 — sikkert oppkalt til ære for verkseieren Ulrich Schnell som var blant fadderne- og datter Anna i 1747)³⁾. Familien ble ikke ved verket så mange år, i mai 1748 flyttet de til Risør⁴⁾. Det ser ut til at Bøcher kan ha vært litt misfornøyd, og at han ville forlate skolen før. Han fikk nemlig lønnsforhøyelse til 120 rd. fra 1743 mot å bli ved skolen og løfte om Holts degnekall (klokkestilling) når det ble ledig. Schnell må ha blitt enig med presten om dette, han hadde overoppsyn med skolen. Når Bøcher ble degn, skulle lønnen settes ned til 100 rd. igjen⁵⁾. Da ville han nemlig få tilleggsinntekter fra menigheten i forbindelse med kirkelige handlinger som dåp, begravelse osv. Familien skaffet seg også ytterligere litt inntekt enkelte år ved at kona tok seg av et fattig barn, hadde en person i kosten og vasket noe klær for et par ugifte menn ved verket. I 1746 fikk Bøcher også 30 rd ekstra av verks-

eieren som en påskjønnelse⁶⁾.

Holt degnekall ble ledig fra mars 1747, og Bøcher fikk stillingen. Dette må han ha ventet på. I marginen i kirkeboka der degnen førte inn de kirkelige handlingene, har Bøcher nemlig skrevet følgende lille vers da han overtok⁷⁾.

Det er et gangbar Ord
man bruger her paa Jord
at ved den Enes Død
En anden nyder Brød
Ved Lykkens Under Spil
gik det og hersaa til
thi ved Niels Tangens Død
kom Bøcher i hans Brød.

Når Bøcher forlot Holt og verket bare vel et år senere, alt i mai 1748, kom det av at han ble degn, kateket og lærer til Øster Risør menighet. Det må han ha sett på som en forbedring. Han var i Risør lenge, men endte sine dager som prest. I 1769 ble han residerende kapellan til Herad annekskirke i Vanse menighet i

Vest-Agder. Der døde han i 1777⁸⁾.

Da han begynte sin lærergjerning i det nybygde skolehuset ved Næs jernverk, holdt han altså «En ringe tale» på skolens aller første dag (se artikkelen om det første skolehuset). Talen skrev han ned på fire sider med sin sirlige og flotte håndskrift⁹⁾. Den er lite preget av å være en tale til barn eller av pedagogiske ideer. Talen virker i innhold og form fjern fra vår tid, men for sin tid var den sikkert nokså typisk. Den er full av bibelsitater og religiøse lignelser og har en språklig utforming som for oss virker tung og svært fjern fra muntlig dagligtale. Mye av talen må ha vært vanskelig for flertallet av tilhørerne, arbeiderbarna (og kanskje noen foreldre) å forstå. Den var nok i første rekke myntet på hans overordnede verkseieren og presten Gjert Faye som sikkert var tilstede den dagen. Bøcher var vel litt stolt av talen siden han tok vare på den.

Henimot slutten av talen kommer han inn på det aktuelle med opprettelser av skoler rundt i landet og han henvender seg direkte til skolebarna: «...der er alle vægner opprettet Skoler og dertil kaldet Lærere der skal undervise Ungdommen, at og det fattigste barn kand faa undervisning til Salighed. Til den Ende er det og at Herren har kaldet mig Uværdige til dette Sted, hvor ieg med min kiere Guds forbejdende Naade, skal oplysse Eder min anbetroende Ungdom.» Litt etter sier han: «Kommer da mine Elskelige Børn: ieg vil lære Eder Herrens Frygt- beder Gud om hans Aands oplysning. Opløfter nu Eders øyne og hænder til Himmelen, og takker Gud for denne Saligheds dag hand har ladet Eder oppleve, da I som unge planter sættes ned i denne Guds Urtegaard, at I i sin tiid kan bære Eders Gud behagelig frugt...»

Bøcher sammenlikner altså skolen med en urtegård, en hage. Dette kommer han også inn på i en bønn som avslutter talen. Bønnen er formet som et dikt — det ser ut til at Bøcher har hatt en lyrisk åre. I diktet omta-

ler han først kongefamilien og så verkseieren, jernverket, arbeiderne og barna, som han kaller planter. Diktet lyder slik:

Lad paa din Salvede en Glædsens Olie flyde med overflødig Trøst vor Dronning Du bepryde,
Kron Prinzen Friderich leedsage ved din Aand.
Prinzesserne lad staa antæget i din Haand.
Retfærdighedsens Soel: Lad Wærckets Soel og Øye
bestraales udaf Dig at Lykken ham maa føye.
Lad dette JerneWærck af Dig god Fremgang faa
saa det maa idelig i Floer og Velstand staa.
Forfrem din Zion her og byg du hendes Muure,
forhindre deres List, som efter den vil Luure.
Lad ey Vildbassen faa mod denne Vingaard magt
at hendes Urtevæxt maa stædse staa i Pragt.
Giv Troe Arbeidere, som dyrcker hende troelig,
Og styrck dem kraftelig af Høye Himmel Bollig,
plant dine Planter her til dit Nafns Lov og Priis
og Hisset oversæt Dem i dit Parradiis.

(Litt forklaring: din salvede = kongen Christian 6, rettferdighetens sol = Gud, verkets sol og øye = verkseieren Ulrich Schnell, Zion = borg, festning eller menighet, hisset = der oppe).

Jernverkssamfunnet skilte seg teknisk og økonomisk klart ut fra bygda omkring. Produksjon og arbeidsforhold var annerledes enn i bondesamfunnet, og pengehus-

holdning dominerte¹⁰⁾. Skolen ble også annerledes enn ellers i bygda. Den fikk et fast skolehus og en skolert mann til lærer som dessuten hadde langt høyere lønn enn de tre omgangsskolelærerne som ble tilsatt i Holt som en følge av påbudet i skolelova av 1739. Disse fikk 12 rd. hver i årslønn pluss kost og losji i den tiden de underviste¹¹⁾. Et tegn på at verkslæreren Bøcher hadde en annen bakgrunn og posisjon enn det vanlige bygdefolket, kan en også se av det at degnen Niels Tangen har omtalt han i kirkeboka som «Møsiør Bøcher» (monsieur = fransk for herr, herre) ved altergang i kirka før han selv ble degn¹²⁾. På bakgrunn av de foregående opplysningene skulle en tro at arbeiderbarna ved Næs lenge kan ha fått bedre skolegang enn bøndernes barn i distriktet.

Den neste læreren som kom til verksskolen, Ulrich Green, var også degn i Holt kirke de første par årene. Etter noen år kom enda en ny lærer, Christian Bull. Hans lønn ble hevet til 200 rd. I 1760-årene kom Søren Rørby til verksskolen. Han ble over 35 år ved verket og hadde hele 250 rd. i fast lønn. I tillegg kom «offer» fra arbeiderne, i alle fall mot slutten av århundret. Denne lønnen plasserte Rørby blant de mest høytlønnte ved verket etter verksforvalter, magasinforvalter og to hammermestere¹³⁾. I tillegg hadde han som de fleste andre ved verket hele tiden litt naturalinntekter. Rørby hadde to kyr i 1798 f.eks. Læreren hadde også gratis ved til brensel¹⁴⁾. Bøcher hadde trolig også rett til tilsvarende goder, men om han hadde kyr kan jeg ikke si noe om. Det framgår av hans regnskap med verket at han i 1742 kjøpte noe urtefrø. Han og kona kan nok ha fått noen tips til hageanlegg av en «urtegaardsmand», en gartner, som var i Schnells tjeneste på verket i 1740-årene der han anla hage¹⁵⁾.

Lærerne etter Bøcher hadde eksamen i teologi. Dette foruten at pengelønssystemet var vanlig ved verket, forklarer at verkslæreren hadde et helt annet lønnsnivå enn de uskolerte lærerne i omgangsskolene i Holt. Jacob Aall sluttet å tilsette teologer. Han foretrakk se-

minarister, lærerutdannede folk, da han mente disse kunne gjøre en bedre jobb enn «maadelige og tildels mislykkede Academiske Subjecter» med teologisk eksamen, som han skriver et sted¹⁶⁾.

NOTER

- 1) Holt kommunearkiv nr. 8.2.1 i AAA, kopi av «Kaldsbog 1661—1935, omtale av Bøcher.
- 2) Verksbok 1740, Næs, AAA.
- 3) Kirkebok for Holt nr. 5 1730—1746 (mikrofilm, original i Statsarkivet i Kristiansand). En sønn Jacob var født i 1738 (T. Lindstøl: Risør gjennom 200 år 1723—1923, Oslo 1923 s. 375).
- 4) Lindstøl, op. cit. s. 374.
- 5) Verksbok 1743, Næs AAA.
- 6) Verksbøker 1741—46. Næs AAA.
- 7) Kirkebok for Holt, nr. 6 1746—1764 (mikrofilm).
- 8) Lindstøl, op. cit. s. 374 og Constantius Flood: Listerlandet. Skilddringer og Optegnelser fra ældre og nyere Tid. Kristiania 1876 s. 187. — Når Bøcher som ikke hadde teologisk eksamen, ble prest, må det ses i sammenheng med en lovbestemmelse fra 1735 for Christiansands stift. I følge den skulle det opprettes kateket- og fattigskolelærerstillinger i kjøpstedene i stiftet. Hvis vedkommende kateket var skikket til det, skulle han få et prestekall etter noen års tjeneste (etter Lindstøl, op. cit. s. 379).
- 9) Holt kommunearkiv i AAA, 9. 27 1. Nes Verks skole, pakkesaker.
- 10) Se I. Fløystad: «Arbeidsmandens Lod. Det nødtørftige Brød». Arbeiderlevetår ved Baaseland/Næs jernverk 1725—1807. Bergen 1979 og min artikkel «Arbeidere og arbeiderlevetår ved Næs jernverk» i Jernverk på Agder (H. Try, red.), Agder distriktshøyskole, Skrifter 1986, nr. 3, Kristiansand 1986.
- 11) S. Svensen: Holt. En bygdebok. Stavanger 1940, s. 148.
- 12) Kirkebok for Holt, nr. 5 1730—1746 (mikrofilm).
- 13) I. Fløystad: «Arbeidsmandens Lod» osv s. 174, 176.
- 14) Mantalls Rulle ved Næs Jern Værk for aaret 1798, bak i brevko- piprotokoll 1809—10, Næs AAA. I et dokument med overskrift «Offentlige stiftelser», skrevet av Aall og datert 29. juli 1800 (Oberbergamtets arkiv, pk. 16 s., Riksarkivet) står at læreren har «frie Veedbrænde og Jord til 2 de Kiør». Dette var lenge vanlig. Det kan nevnes at det hørte uthus med fjøs til skolen da den ble brann- taksert for første gang i 1921 i forbindelse med at skolen ble overført til Holt kommune (Norges Brannkasses arkiv i Riksarkivet).
- 15) Verksbøker 1742—1747, Næs AAA, Frantz Christian Gotsch.
- 16) Udatert dokument om verksskolen, Aalls håndskrift. Dokumentet har overskriften «Oplysning Bemærkninger til Schemaet litt. B», (som note 9).